

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ АТЛАСНОГО ТЕМАТИЧНОГО КАРТОГРАФУВАННЯ УКРАЇНИ

Изложены современные тенденции, проблемы и перспективные направления тематического картографирования в Украине. Обоснована целесообразность создания тематического атласа чрезвычайных ситуаций и атласа культурного и природного наследия. Определены цели, задачи, уровни и основные масштабы картографирования, предложено ориентировочное содержание указанных атласов.

The current tendencies, problems and prospective directions of thematic mapping in Ukraine are considered. The expediency of creation of the thematic atlas of emergency situations and the atlas of cultural and natural heritage is substantiated. The objectives, tasks and basic scales of the mapping are defined; the tentative contents of the atlases are suggested.

Рішення 25-ї Міжнародної картографічної конференції (2-8 липня 2011 р., Париж) спонукають, крім іншого, звернути пильну увагу на прагматичну функцію картографії, а саме забезпечення управлінських структур держави та її населення просторовою інформацією. Останніми роками ДНВП "Картографія", ЗАТ "Інститут передових технологій" та інші структури зробили в цьому напрямі помітні кроки. Та найвагомим досягненням української картографії стало видання Національного атласу України (НАУ), концепцію якого розробив Інститут географії НАН України. На базі цього інституту вона і була реалізована.

У постанові Президії НАН України, як державного замовника Атласу, було передбачено постійне оновлення інформації в ньому та розвиток його основних теоретичних і методичних положень. З-поміж цих положень акцентовано увагу на доцільності створення тематичних атласів держави, в основу яких мають бути покладені тематичні блоки НАУ. Інститут географії вже здійснив роботи щодо реалізації згаданих положень. Так, у 2009 р. у співпраці із Міністерством навколишнього природного середовища України підготовлено та видано пілотний твір "Екологічний атлас України" [3], який містить переважно базові карти основних чинників природно-антропогенного впливу на екологічний стан компонентів природи та їх оцінки. Крім 101-ї тематичної карти, в цьому творі, як і в Національному атласі України, вміщено графіки й тексти. Реалізація повної програми екоатласу стримується низкою проблем. Серед них можна назвати не узгоджені зі світовими стандартами норми оцінювання екологічного стану компонентів природи, відсутність в Україні дійового регіонального екологічного моніторингу. Проте головне гальмо – реорганізаційні зміни управлінських структур, що не сприяє формуванню усталеної думки про необхідність такої роботи для держави.

З приємністю відзначаємо появу першого тому тематичного історичного атласу України, що є наслідком багаторічної праці Ю. І. Лози. Пробний примірник цього прекрасного твору експонувався у Парижі на виставці картографічних творів під

час 25-ї Міжнародної картографічної конференції.

Розвиваючи ідеї і положення Національного атласу України, Інститут географії приступив до створення Атласу природних, техногенних і соціальних небезпек і ризиків виникнення надзвичайних ситуацій в Україні (далі – Атлас надзвичайних ситуацій) і розроблення концептуальних положень Атласу культурної та природної спадщини. Доцільність створення цих картографічних творів обумовлена цілою низкою причин, в основі яких лежать два чинники: 1. Проблема картографічного відображення найбільш і найгостріших для сучасності проблем, пов'язаних із можливими джерелами надзвичайних ситуацій і необхідністю усвідомлення населенням держави свого "єго" через розуміння і сприйняття національної, культурної та природної спадщини. 2. Наявність відповідних законів: Закон "Про охорону культурної спадщини" (№ 1805-14 від 12.06.2011 р.) та Закон "Про основи національної безпеки України" (№ 964-15 від 20.07.2010 р.), в яких є відповідні тлумачення термінів щодо можливих об'єктів картографування та їх класифікації, а головне – визначено актуальність різних заходів щодо реалізації даних законів.

Метою розроблення Атласу надзвичайних ситуацій в Україні є узагальнення уявлень про можливості виникнення і розвитку надзвичайних ситуацій, забезпечення доступності візуального сприйняття та аналізу цієї інформації для широкого кола користувачів, включаючи представників органів державного і місцевого управління, освіти, науковців, неурядових організацій, громадськості, міжнародної спільноти.

Щоб реалізувати поставлену мету, необхідно виконати ряд завдань, зокрема:

а) розробити базу даних потенційно небезпечних явищ, об'єктів і процесів, які є (або можуть бути) рушійними чинниками виникнення ризиків надзвичайних ситуацій;

б) створити просторово упорядковані картографічні моделі можливих ризиків виникнення надзвичайних ситуацій природного, техногенного, екологічного, соціального й медико-біологічного характеру;

в) створити прототип діючої в режимі реаль-

ного часу ГІС з оцінювання чинників, які можуть провокувати надзвичайні ситуації в регіонах України.

Отримання просторової і систематизованої інформації про умови виникнення надзвичайних ситуацій, напрями діяльності суспільства щодо попередження їх проявів є важливим державним завданням національного значення. Така інформація дає змогу розробити попереджувальні заходи, завдяки чому можна запобігти виникненню надзвичайних ситуацій, ліквідувати їх наслідки, цілеспрямовано інформувати громадян про ризики їх виникнення. Вона дозволяє оцінювати наявність відхилень від нормального стану природних чи технічних об'єктів, загрози їх руйнацій, можливу загибель людей чи порушення умов їх звичного життя, заподіяння прямих і непрямих матеріальних збитків, погіршення екологічних властивостей компонентів природи.

Щоб зменшити збитки від техногенних чи стихійних лих, потрібно оперативніше і надійніше прогнозувати техногенні та природні катастрофи, їх руйнівні наслідки, а також економічно обґрунтовувати адекватні контрзаходи на національному та регіональних рівнях. Убезпечення населення у місцях підвищеного техногенного й природного ризику має ґрунтуватися на достовірній і повній інформації про умови його життєдіяльності.

У сучасних умовах взаємозалежності економічних, соціальних та екологічних процесів органам влади потрібно дати адекватний інструментарій, оперативно здійснювати контроль за станом підпорядкованих об'єктів і регіонів з метою прогнозування ризиків і прийняття альтернативних рішень, обґрунтування заходів щодо мінімізації імовірних втрат і непродуктивних витрат. Таким інструментарієм є сучасні геоінформаційні технології, за допомогою яких можна ефективно інформаційно підтримати прийняття управлінських рішень щодо запобігання і реагування на надзвичайні ситуації різного походження.

Принциповою перевагою цих технологій є можливість комплексно інформаційно відображувати й оперувати просторово розподіленими, різномірними та динамічними чинниками техногенного, природного і соціального ризику з урахуванням їхніх взаємозв'язків і взаємовпливів на всіх рівнях управління.

Рівні картографування. В Атласі надзвичайних ситуацій інформація про об'єкти і явища структурується за певними рівнями її подачі. Основними з них є просторове і змістове відображення інформації.

Просторова інформація структурується за характеристиками явищ на поверхні Землі (на суходолі та акваторіях), під землею поверхнею та в приземному шарі атмосфери. Що стосується поверхні Землі, то характеристики будуть подані локально (за окремими об'єктами) та регіонально (в межах поселень, адміністративних районів та областей).

Часові параметри в картографуванні об'єктів та явищ зумовлені кількома обставинами: часом розроблення атласу, часом виникнення чи прояву певного явища, доцільністю вміщення окремих показників, що характеризують певні часові зрізи розвитку процесів і явищ.

Концепція атласу орієнтує на розроблення і виготовлення його електронної версії, що не виключає створення і класичної паперової версії. Загальновідомо, що в електронній версії можна збільшувати або зменшувати масштаби карт. Якщо ж потрібно дещо деталізувати відображення характеристик об'єктів, явищ чи процесів і прив'язати їх до географічної основи, тоді слід визначити основний масштаб карт. Вибираючи його, необхідно враховувати відомі фактори: детальність результатів досліджень об'єктів, що стосуються тематичного змісту атласу; його призначення; доцільність узгодження змісту карт із попередніми виданнями; конфігурацію території України; сфери використання карт і т. д.

Досвід розроблення Національного атласу України, який має паперовий та електронний формати, показує, що основним має бути масштаб 1:2 500 000. Похідними від нього можуть бути як більші, так і менші масштаби.

Структура атласу орієнтована на відображення насамперед джерел виникнення надзвичайних ситуацій та можливих передумов їх активізації, що можуть розтягтися в часі. Що стосується об'єктів впливу через певні домінуючі чинники, то це підлягає опрацюванню в процесі розроблення і безпосереднього укладання карт кожного розділу атласу. І небезпека, і ризик розуміються нами як тісно взаємопов'язані поняття, що розкривають імовірність прояву негативного явища, процесу в конкретному місці, які можуть завдати збитків різного ступеня господарству країни чи здоров'ю людини або спричинити зміни умов її життєдіяльності.

Орієнтовна структура Атласу природних, техногенних і соціальних небезпек і ризиків виникнення надзвичайних ситуацій в Україні

Вступ

1) *Текст*

2) *Карти:*

Адміністративно-територіальний устрій.

Фізична поверхня.

Надзвичайні ситуації (Європа та світ).

Розселення населення (додатково: таблиці – зміни чисельності, характеристика найбільших міст держави та ін.).

Валовий регіональний продукт і надзвичайні ситуації.

Вразливість регіонів щодо прояву надзвичайних ситуацій.

Система моніторингу (лабораторний контроль та оцінювання ризиків).

Розділ 1. Природні небезпеки та ризики

Ризик природних надзвичайних ситуацій (об'єк-

тового, місцевого, регіонального, загальнодержавного рівнів).

Ризик надзвичайних ситуацій, пов'язаних із небезпечними геологічними процесами

Небезпека сейсмічних впливів.

Небезпека гравітаційних процесів (зсувів, обвалів та осипів).

Небезпеки, пов'язані з розломами.

Небезпека вітрової ерозії.

Небезпека абразії.

Небезпека підтоплення.

Небезпека просідань земної кори.

Небезпека карстових провалів.

Небезпека яружної ерозії.

Ризик надзвичайних ситуацій, зумовлених метеорологічно небезпечними явищами

Небезпека та ризик сильних вітрів, включаючи шквали і смерчі.

Небезпека та ризик сильних гроз і крупного граду.

Небезпека та ризик сильних дощів (злив).

Небезпека та ризик сильних снігопадів і снігових заметів.

Небезпека та ризик сильних ожеледей.

Небезпека та ризик сильних хуртовин.

Небезпека та ризик сильних морозів.

Небезпека та ризик сильної спеки.

Небезпека та ризик сильних туманів.

Небезпека посух.

Небезпека заморозків.

Ризик надзвичайних ситуацій, зумовлених гідрологічно небезпечними явищами

Небезпека надзвичайних ситуацій гідрологічного (морського) походження.

Небезпека повеневих затоплень і дощових паводків.

Небезпека та ризик маловоддя на річках.

Небезпека та ризик снігових лавин в Українських Карпатах та в Гірському Криму.

Небезпека пожеж у природних екосистемах.

Розділ 2. Техногенні небезпеки та ризики

Ризик техногенних надзвичайних ситуацій (об'єктового, місцевого, регіонального, загальнодержавного рівнів).

Небезпека та ризик надзвичайних ситуацій на транспорті (автомобільному, залізничному, авіаційному, водному, трубопроводному).

Небезпека та ризик надзвичайних ситуацій на об'єктах паливної промисловості (вугільної, нафтодобувної, газодобувної).

Небезпека та ризик надзвичайних ситуацій на електроенергетичних системах (АЕС, ГЕС, ТЕС, ЛЕП).

Небезпека та ризик надзвичайних ситуацій у металургійній, машинобудівній, хімічній, нафтохімічній, нафтопереробній промисловості.

Небезпека та ризик надзвичайних ситуацій на об'єктах житлово-комунального господарства (водопостачальних і каналізаційних системах, теплових мережах, комунальних газопроводах тощо).

Небезпека та ризик надзвичайних ситуацій на системах зв'язку і телекомунікації.

Небезпека та ризик надзвичайних ситуацій, зумовлених раптовим руйнуванням споруд.

Небезпека та ризик надзвичайних ситуацій, пов'язаних з техногенними пожежами.

Небезпека та ризик надзвичайних ситуацій на очисних спорудах.

Небезпека та ризик надзвичайних ситуацій на гідроспорудах.

Розділ 3. Екологічні небезпеки та ризики

Небезпеки та ризики, зумовлені аварією 1986 р. на ЧАЕС.

Небезпеки та ризики, зумовлені регіональними змінами клімату.

Небезпеки та ризики, зумовлені дефіцитом води.

Небезпеки та ризики, зумовлені забрудненням компонентів природи.

Небезпеки та ризики агрокліматичного характеру.

Розділ 4. Соціальні небезпеки та ризики

Небезпека та ризик виникнення майнових конфліктів.

Небезпека та ризик виникнення міжетнічних конфліктів.

Небезпека та ризик посилення правопорушень внаслідок:

– поширення алкоголізму та наркоманії;

– нелегальних міграцій;

– безробіття;

– протестів проти діяльності транснаціональних компаній;

– антиглобалістських рухів;

– поширення впливу окремих релігійних конфесій;

– інших подій.

Розділ 5. Ризик надзвичайних ситуацій медико-біологічного характеру

Демографічні тенденції.

Первинна захворюваність населення.

Небезпека захворювання населення на активний туберкульоз.

Небезпека захворювань, спричинених вірусом імунодефіциту людини.

Ризик надзвичайних ситуацій, пов'язаних з отруєнням людей.

Ризик надзвичайних ситуацій, зумовлених інфекційними захворюваннями сільськогосподарських тварин.

Ризик надзвичайних ситуацій, зумовлених ураженнями сільськогосподарських рослин хворобами та шкідниками.

Розділ 6. Небезпека та ризик надзвичайних ситуацій на об'єктах, які мають стратегічне значення для економіки держави

Об'єкти, які мають стратегічне значення для економіки держави.

Потенційно небезпечні об'єкти (радіаційно-, хі-

мічно-, вибухо- та пожежонебезпечні), потенціал загрози, прогнозовані зони ураження).

Уразливість стратегічних об'єктів щодо впливу небезпечних природних явищ (у розрізі територіально-адміністративних одиниць країни).

Розділ 7. Організація запобігання різним аваріям та можливості їх ліквідації

Організація системи запобігання можливим аваріям (система реагування на надзвичайні ситуації, підрозділи МНС, система управління).

Пошуково-рятувальна служба (склад, розміщення тощо).

Система моніторингу (мережа спостережень і лабораторного контролю).

Участь структур МНС у ліквідації надзвичайних ситуацій за межами України.

Економічне, матеріально-технічне та фінансове забезпечення систем запобігання надзвичайним ситуаціям.

Наукове забезпечення функціонування системи запобігання надзвичайним ситуаціям.

Розділ 8. Хронологія надзвичайних ситуацій в Україні (1991-2012 рр.)

Метою розроблення Атласу культурної та природної спадщини є *формування зводу сучасної просторової інформації та знань про історико-культурний потенціал країни, виявлення закономірностей та особливостей розміщення об'єктів і територій культурної спадщини, оцінювання потенціалу культурної спадщини регіонів та населених місць, пошук шляхів включення спадщини до різних видів суспільної діяльності, характеристика сучасного стану державного управління охороною, збереженням, відновленням і використанням культурної та природної спадщини, представлення матеріалу для розроблення відповідних загальнодержавних, регіональних і місцевих програм, різних довідкових та нормативних документів.*

Як об'єкти картографування буде обрано:

- пам'ятки культурної спадщини (археологічні, історичні, монументального мистецтва, архітектури та містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтні, науки й техніки);

- пам'ятки природної спадщини (природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, заказники, пам'ятки природи, регіональні ландшафтні парки, ботанічні сади, зоологічні парки, дендрологічні парки тощо);

- музеї, бібліотеки, архіви та інші об'єкти збереження рухомих та нерухомих культурних цінностей;

- структурні елементи історико-культурного каркасу країни та її адміністративно-територіальних одиниць (історичні поселення, історико-культурні заповідники, музеї-заповідники, релігійні центри, центри народного мистецтва, художніх ремесел і промислів тощо).

Об'єкти картографування розглядатимуться на таких територіальних рівнях:

- *глобальний* – передбачає відображення населення України на світовому тлі. Це будуть карти, що відображатимуть місце України в культурно-природному середовищі Європи, розміщення найвизначніших пам'яток культурної спадщини української діаспори та інші;

- *національний (внутрішньодержавний) рівень* – основний рівень дослідження, що забезпечує відображення загальної характеристики різних видів спадщини України, культурно-ландшафтне районування, історико-культурний каркас України тощо;

- *регіональний рівень картографування* використовуватиметься при відображенні розміщення пам'яток культурної та природної спадщини АР Крим, областей, міст Києва та Севастополя;

- *локальний рівень картографування* забезпечуватиме відображення об'єктів, які на попередніх рівнях зображувалися пунсоном або іншим позамасштабним знаком. Це плани міст, карти і плани об'єктів спадщини (історико-культурних, природних, біосферних заповідників, національних природних парків, музеїв-скансенів, сакральних споруд, монастирів тощо).

Для кожного рівня картографування плануються окремі масштаби: глобальний – 1:120 000 000, 1:24 000 000; національний (внутрішньодержавний) – 1:3 500 000, 1:5 000 000; регіональний – 1:1 000 000, 1:1 200 000, 1:1 500 000; локальний – 1:50 000, 1:25 000, 1:10 000.

Важливий чинник реалізації потенціалу культурної спадщини, який буде відображено в атласі, пов'язаний із розвитком малих історичних міст і поселень. Це данина становленню сфери спадщини як своєрідної провідної галузі господарства певних місць. Така тенденція охоплює не тільки загальновідомі історичні міста України, а й інші міста, селища та села, які у стратегії перспективного розвитку роблять головну ставку на збереження й використання своєї культурної та природної спадщини, створення музеїв-заповідників, розвиток пізнавального, екологічного, релігійного, етнографічного та інших видів туризму, традиційних ремесел та промислів, що в сукупності слугують основою для формування історико-культурного каркасу території (регіону, країни).

Запропонований методичний підхід висуває відповідні вимоги до структури та змісту атласу, які, на нашу думку, у повній мірі характеризують потенціал культурної і природної спадщини України та її регіонів, територіальні особливості розміщення і вплив спадщини на розвиток країни та її регіональну політику.

У структурі атласу пропонується виділити п'ять розділів. Наведемо коротку характеристику кожного з них.

Атлас відкриватиме розділ **"Місце України в природній і культурній спадщині світу та Європи. Умови й фактори формування і розвитку природної та культурної спадщини України"**. Це серія

карт, що показують місце України в природному та культурному середовищі світу і Європи, місце української народності серед інших народів, мовних груп, релігій тощо. Це карти осередків давніх цивілізацій та культур на території України, об'єктів і територій світового значення, занесених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (Києво-Печерська лавра, Софія Київська, історичний центр міста Львова, геодезичні пункти "Дуги Струве" (Баранівка, Катеринівка, Фельштин (Хмельницька обл.)), Стара Некрасівка (Одеська обл.)), букові ліси Карпат) та кандидати до занесення (історичний центр Чернігова, культурний ландшафт каньйону Кам'янця-Подільського, руїни античного міста Херсонес, "Могила Тараса Шевченка" і Канівський природний заповідник, біосферний заповідник "Асканія-Нова", дендрологічний парк "Софіївка", Бахчисарайський ханський палац, археологічний комплекс "Кам'яна Могила", Миколаївська астрономічна обсерваторія, Судацька фортеця, комплекс резиденції митрополитів Буковини і Далмації, астрономічні обсерваторії України, історичний центр Одеси, Кирилівська та Андріївська церкви у Києві, дерев'яні церкви в околі Українських Карпат). Також на картах висвітлюватимуться природно-екологічні, історико-культурні, соціально-економічні умови й чинники, на тлі й під впливом яких формувалися та існують сьогодні об'єкти культурної і природної спадщини. Заключенням (підсумовуючою) картою розділу стане карта "Культурно-ландшафтне районування України".

"Природна та культурна спадщина України" – один із найбільших розділів атласу. Він розкриватиме багато тем і охоплюватиме значну кількість карт пам'яток культурної та природної спадщини України. Це карти історико-культурного каркасу України, історико-культурних пам'яток національного значення, карти пам'яток архітектури й монументального мистецтва, археології, політичної та військової історії, виробничо-технічної діяльності, розвитку науки, освіти, мистецтва, пам'яток природної спадщини. Сюди ж буде включено карти, присвячені пам'ятним місцям життя й діяльності видатних людей України й світу. Чільне місце відводиться картам пам'яток традиційної української культури (топонімія, центри народного мистецтва, художніх ремесел і промислів, ярмарки, осередки народного фольклору, фестивалів народної творчості тощо). До розділу також увійдуть карти, що дають інтегральну оцінку потенціалу культурної спадщини регіонів країни.

Структура та зміст карт розділу "Природна та культурна спадщина регіонів України" націлені на відображення стану спадщини у повному обсязі. На картах розділу будуть показані об'єкти природної та культурної спадщини АР Крим, областей, міст Києва та Севастополя, плани обласних центрів, історичних центрів міст, багатих на історико-культурні пам'ятки, тощо. Зміст даного розділу був би неповний без відображення туристичної інфраструктури, яка дасть

можливість скласти уявлення про рівень і перспективи використання спадщини, про шляхи й заходи щодо її охорони.

Основним завданням розділу "Культурна спадщина української діаспори" є всебічне висвітлення стану культурної спадщини українського народу, що проживає за рубежом. Це величезний пласт української культурної спадщини, створений багатьма поколіннями українців-емігрантів і діячами, що тимчасово мешкали за рубежом або жили на територіях, що згодом опинилися за межами України.

Тематика карт, запланованих до розділу "Охорона, збереження, відновлення і використання культурної та природної спадщини", націлена на висвітлення особливостей державного управління охороною, збереженням, відновленням і використанням культурної та природної спадщини. Основними об'єктами картографування стане структура державного управління спадщиною, розвиток законодавчої та нормативно-правової бази, потужність та розміщення матеріально-технічної бази реставраційно-будівельних організацій тощо. У розділі знайде також відображення використання населенням об'єктів культури й спадщини. Осібне місце займуть теми, що відображують особливості розвитку пізнавального, екологічного, релігійного, етнографічного туризму. Об'єктами картографування тут є туристичні організації відповідного профілю, туристські та екскурсійні маршрути, найважливіші екскурсійні центри країни, кількість туристів та екскурсантів тощо.

Планується, що карти атласу будуть орієнтовані значною мірою на встановлення значення об'єктів спадщини для економічного розвитку держави, її регіонів, розвитку туризму та екскурсійної діяльності, формування духовності людей. У зв'язку з цим глибоко досліджуються показники щільності та виявляються регіональні відмінності розміщення об'єктів спадщини, зроблено спробу інтегрального оцінювання потенціалу спадщини регіонів. Тут же знайдуть відображення й ті аспекти регіональної соціальної і туристичної інфраструктури, які дадуть можливість скласти уявлення про рівень і перспективи використання спадщини, рівень розвитку інституціональної, законодавчої та нормативно-правової, матеріально-технічної баз охорони, збереження та розвитку спадщини, рівень державної підтримки через реалізацію відповідних державних та регіональних програм тощо.

На завершення зазначимо, що викладені в статті плани створення тематичних атласів України можуть бути реалізовані в найближчі 5 років за умови стабільного розвитку держави та організаційної і фінансової підтримки цих робіт з боку її відповідних управлінських структур.

Література

1. Атлас об'єктів культурного наследия (памятни-

ков истории культуры) города Москвы: в 3 т. – М.: ИД Руденцовых, 2008. – 238 с. + 256 с. + 288 с.

2. *Веденин, Ю.А.* Концепция тома "История. Культура и национальное наследие" Национального атласа России [Текст] / Ю.А. Веденин, Я.Е. Водарский, А.И. Ельчанинов [и др.]. – М., 2002. – 28 с.

3. *Екологічний атлас України (пілотний проект).* – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2009. – 104 с.

4. *Национальный атлас России: в 4 т.* – М.: Роскартография, 2009. – Т. 4. "История. Культура". – 496 с.

5. *Національний атлас України.* – К.: ДНВП "Картографія", 2007. – 440 с.

6. *Національний атлас України. Наукові основи створення та їх реалізація; за ред. Л.Г. Руденка [Текст].* – К.: Академперіодика, 2007. – 408 с.

7. *Поливач, К.А.* Картографування історико-культурної спадщини в Україні [Текст] // Укр. геогр. журн. – 2005. – № 3. – С. 60-66.

* * *

УДК 528.9

Т. М. Курач

НАРИС З ІСТОРІЇ КЛАСИФІКУВАННЯ КАРТ

Излагается история классифицирования географических карт в отечественной и зарубежной картографии. Рассматривается вклад разных географов и картографов в процесс систематизации карт. Проанализированы различные подходы зарубежных и отечественных авторов к группировке карт по отдельным признакам.

The history of classification of geographical maps in domestic and foreign cartography is expounded. The contribution of different geographers and cartographers into solution of the problem of maps systematization is considered. The different approaches of foreign and domestic authors to grouping of maps according various criteria are analyzed.

Постановка проблеми. Картографія є однією з найдавніших наук на Землі. За час свого існування нею накопичено величезну кількість картографічних творів, які різняться між собою розміром, оформленням, способами виготовлення, зображуваною територією та іншими характеристиками.

Необхідність систематизації чи упорядкування різноманіття карт виникала на різних етапах розвитку картографії, оскільки на кожному новому етапі з'являлися все нові й нові карти. Тож, здається, настала пора глибокого поетапного дослідження проблем розмежування карт між собою та способів, якими це робилося.

Мета статті – проаналізувати в часі процеси класифікування карт у вітчизняній та зарубіжній картографії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Географія на початку свого становлення мала описовий характер, і на давніх картах людина відображала всі об'єкти на земній поверхні, тобто топографію місцевості. Перші географічні описи та карти України знаходимо у працях давньогрецьких учених Геродота, Гіппократа, Страбона і Птолемея. Інша характерна риса створюваних у різні часи карт, яка вирізняє їх практичну спрямованість, – це відповідність карти потребам людини. Так, у народів Стародавнього світу (Вавилон, Єгипет, Урарту) швидко розвивалось іригаційне землеробство, що й зумовило появу відповідних картографічних малюнків. За часів колонізацій-

ного руху картографічні твори відображали нові колонії та їх територію і географічні об'єкти, такі як річки, ліс, гірські масиви тощо. Коли виникла необхідність захищати й утримувати свої державні території та колонії від загарбників, з'явилися карти для військових потреб з докладним описом рельєфу та доріг.

Усі ці карти, говорячи сучасною мовою, є топографічними. Від кінця XII ст. розвивається мореплавство, для потреб якого стали складати компасні карти (портолани). Можна вважати, що вже в той час відбувся розподіл всіх карт на карти суші та морські.

Використання карт у різних областях практичної діяльності спричинило їх поділ. Спочатку це були описові карти, на яких замальовувалася оточуюча місцевість. З розвитком науки й технічних засобів вимірювання Землі підвищується якість і точність карт і їх вже поза всяким сумнівом можна вважати топографічними. Інколи такі загальногеографічні карти доповнювались спеціальними показниками.

У 1692 р. баскський географ і мореплавець *Антоніо Газтанета* сортував карти за такими категоріями: 1) закриті (зберігали державні таємниці); 2) не згорнуті; 3) згорнуті; 4) такі, які можна перебирати (тасувати) руками як окремі шари; 5) такі, що мають кольорові ознаки; 6) уявні; 7) бланки; 8) орієнтовані; 9) не орієнтовані; 10) ті, що можуть бути прочитані як книга; 11) ті, які мають затхлий запах; 12) поширені серед віруючих; 13) такі, що піднімають військовий дух; 14) додаткові копії [12].

© Т. М. Курач, 2011